

УДК 165.192:808.5

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.12>

РИТОРИЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ КОНВЕРГЕНТНИХ ФОРМ РАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ К.-О. АПЕЛЯ ТА Ю. ГАБЕРМАСА

Олександр Мартиненко

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
філологічний факультет, кафедра філософії та культурології,
вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна*

Специфікою сучасної комунікативної філософії є її мірна складність, що виходить за межі компетенції формального підходу. Традиційні описово-пояснювальні схеми зазвичай редукують її зміст, руйнують образ. В лінійній інтерпретації втрачаються тонкощі складних форм думки, при-таманних філософському дискурсу К.-О. Апеля, Ю. Габермаса. Наприклад, феномен конвергенції різних рівнів мірності раціонального. Саме тому автор цього дослідження наважився на експеримент з використанням риторичних засобів пояснення. Вони, на відміну від формального підходу, дозволяють відтворити думки К.-О. Апеля та Ю. Габермаса без вагомих спотворень.

Мета цього дослідження полягає в розкритті специфіки конвергентних форм раціональностей К.-О. Апеля та Ю. Габермаса пояснювальними засобами риторики.

Основу методологічного підходу склала риторика. За її допомоги вдалося показати різницю між формальним підходом М. Вебера в тлумаченні раціональності та комунікативним К.-О. Апеля та Ю. Габермаса. Додатковими методами дослідження стали: структурно-функціональний – кожна виділена фігура раціональності, як формальна так і риторична, мають свою структурну та діяльну специфіку; моделювання – специфіка риторичної логіки була відображена у фігурах різної мірності. Також в дослідженні використані загальнонаукові методи: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування тощо.

У підсумку дослідження автор дійшов висновку, що узагальнення, здійснені засобами риторики дозволяють уникнути редукціонізму, до якого схильний формальний підхід. Об'єкт аналізу передається більш повно – це довело риторичне тлумачення конвергентних форм раціональності Ю. Габермаса та К.-О. Апеля, здійснене у цьому дослідженні.

Ключові слова: риторика, логос, етос, патос, раціональність, цілераціональність, комунікація, консенсус, конвергенція, цінність.

Постановка проблеми. Риторика, на думку автора, – найбільш прийнятний посередник у поясненні філософії К.-О. Апеля та Ю. Габермаса. Її перевага в тім, що вона дозволяє найбільш адекватно відобразити специфіку їхнього генерального теоретичного дискурсу – багато більшою мірою, ніж формальний або, навіть, будь-який інший підхід.

К.-О. Апель та Ю. Габермас – філософи, що послідовно, виходячи з положень нормативного підходу, виступали супроти ірраціоналізму та релятивізму, критикували формальні концепції. В контексті риторичної методології ця позиція цілком зрозуміла, так як вона, зокрема, враховує етичну сторону, а не тільки логічну або художньо-естетичну.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Фундаментальне значення для дослідження мають праці «Трансформація філософії» [6, 7] К.-О. Апеля та «Теорія комунікативної дії» [11, 12] Ю. Габермаса, «Риторика» Аристотеля [9].

Роботи К.-О. Апеля «Єдиний розум та розмаїття раціональностей» [8], «Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі» [1], «Екологічна

криза як виклик дискурсивній етиці» [2]; М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму» [3], І. Канта «Основи метафізики моралі» [13], Ю. Габермаса «Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації» [5] мають оперативну роль джерел аргументації того чи того положення або прикладу.

Окреме положення у дослідженні займають праці Дж. Остіна «Як робити речі словами» [10] та Дж. Серля «Що таке мовний акт?» [14]. В них аналізуються обрані аспекти персуазивно-конвінсивної моделі риторики, що вплинули на положення філософського дискурсу К.-О. Апеля та Ю. Габермаса.

Підручник А. Єрмоленка «Комунікативна практична філософія» [5] виступив цінним джерелом праць представників комунікативної філософії [2], а також тих чи тих методичних та методологічних положень, коментарів, уточнень та думок.

Мета цього дослідження – аналіз конвергентних форм раціональностей¹ К.-О. Апеля та Ю. Габермаса через пояснювальні засоби риторики. Досягненню мети сприятимуть виконання наступних **завдань**: а) розкриття одномірного характеру теорії раціональностей М. Вебера; б) аналіз переваг риторичних фігур у аналізі феномену раціональності; в) виклад риторичної концептуалізації конвергентних форм раціональності; г) демонстрація переваг конвергентної раціональності.

Основна частина. Одномірність раціональності у М. Вебера. М. Вебер пропонує в своїй теорії чотири типи раціональності: цільову², традиційну, ціннісну та афективну. Перше, що кидається в очі ритору – це відповідність веберівської типології раціональностей риторичній схемі Стагірита (логос – етос – патос та ціль) [9]. Зокрема, перший тип раціональності можна віднести цілі, другий – логосу, третій – етосу, а четвертий – патосу.

Подібність модусів не означає системної подібності. Раціональності М. Вебера побудовані на формальному, одномірному, – а не об'ємному, як у риторичі Аристотеля, – принципі концептуалізації [12, с. 376].

Справа в тім, що через переважання формального підходу у теорії М. Вебера, цілераціональність у нього існує начебто відірвано від решти, підкоряючи все користі – ціль заради наживи. Отже, у стереометричній проекції маємо справу з редукцією об'ємної фігури в «довжину без ширини»³.

Тобто, якщо у Аристотеля вища ціль була Благом – вершиною піраміди, то у М. Вебера ця точка лише кінець лінії цілераціонального мислення – ціль, чия важливість вимірюється її корисністю.

Заради користі можна ігнорувати ті аргументи логосу, етосу та патосу, що суперечать корисливій цінності цілі, і обирати ті, які їй сприяють. Кожна точка в контексті цілераціонального підходу розглядається окремо від інших⁴. Цей процес диференціації був, зокрема, відображений у теорії секуляризації М. Вебера тезою про «розчаклування світу».

У М. Вебера всі типи раціональності слугують факторами, що зумовлюють ту чи ту соціальну дію. Цілераціональна дія спрямована на досягнення раціональних цілей. При цьому, її ініціатором мають адекватно враховуватися умови та засоби досягнення мети.

¹ Етична, дискурсивна, комунікативна тощо.

² Цілераціональність (Zweckrationales).

³ Так Евклід визначав лінію.

⁴ Якщо брати до уваги площу, то логіка цілераціональності почне ламатися. А так лінія будується окремо від логосу до цілі, від етосу до цілі, від патосу до цілі. Власне, через цю логіку Ю. Габермас називає цілераціональність М. Вебера одномірною [12, с. 376].

Індивід в момент вибору може визнавати безліч цінностей і шляхів їх досягнення. Він орієнтований на успіх⁵, критерій якого – ефективність. Отже, в цьому випадку, цінності, які сприятимуть успіху, оголошуватимуться «раціональними», а ті, що стають йому на перешкоді, навпаки, – «ірраціональними».

М. Вебер критикує⁶ цілераціональність, але при цьому підкреслює її оперативну перевагу⁷ над «ціннісною раціональністю», опора якої – етика. Недолік цінностей моралі, на його думку, в тім, що їх не можна переглядати. Вони не підлягають вільному вибору, продиктованому міркуваннями цілераціонального мислення. Їх доцільність – в ірраціональному слідуванні вірі тої чи тої релігії або ідеології. Це робить ціннісну ірраціональність «нерозумною» з точки зору акторів цілераціональності, ставить її на рівень «дораціонального».

Риторичний трикутник versus формалізм М. Вебера. Окрім згаданого об'ємного стереометричного підходу Аристотеля у риторичі, є двовимірний – риторичний трикутник (логос – етос – патос)⁸. Його, зокрема, використовував К.-О. Апел у своєму аналізі теорії раціональностей М. Вебера [6, 7]. Наприклад, коли критикував диспропорції значення цілераціональності, етики та решти модусів його системи.

На думку К.-О. Апеля, описана М. Вебером логіка цілераціональності (стратегічна раціональність), вестиме до спотворення принципу, закладеного кантівським категоричним імперативом, так як без моральної підтримки, людина на вершині веберівської ієрархії раціонального стає засобом, а не лише ціллю⁹ [1, с. 104-129].

Етика відіграє важливу роль у теоретичному осмисленні природи раціонального К.-О. Апелем та Ю. Габермасом. Так, К.-О. Апел вважав, що людина здатна самостійно формувати зміст своєї свідомості. Звідси теза про розмаїття типів раціональності – стратегічна, технічна, етична, дискурсивна, комунікативна тощо. Всі вони підкоряються єдиному трансцендентальному правилу. Як саме це відбувається, К.-О. Апел, зокрема, пояснює на прикладі протиставлення комунікативної і стратегічної¹⁰ раціональностей [8, с. 17-42]. Аналіз, здійснений вченим, тісно переплітався з ідеями Ю. Габермаса, викладеними ним в «Теорії комунікативної дії» [11, 12].

Прагматичні правила¹¹ застосування мови – це також і правила етики, отже, мораль має законне місце в мові і спілкуванні. Учасники спілкування згідно К.-О. Апеля орієнтуються на порозуміння / взаєморозуміння (Verständigung). Тобто вони прагнуть зрозуміти одне одного – теза одного доповнюється тезою або контратезою іншого.

Комунікація у К.-О. Апеля – процес, коли повідомлення сторін йдуть з обох боків. Акт прийняття повідомлення стає моральним актом, бо не всі повідомлення хочеться приймати з тої чи тої причини. Порозуміння виникає тоді, коли розуміння однієї сторони знаходить відгук у іншій. Якщо процес інакший, то комунікація не відбувається, наприклад, у разі відмови будь-якої з сторін від спілкування.

⁵ Користь або «нажива».

⁶ На критику М. Вебером утилітаризму звертав увагу Ю. Габермас [11, с. 239].

⁷ Загалом класифікацію типів раціональної дії можна розцінювати як ієрархію раціонального. Отже, цілераціональність буде на вершині рейтингу раціонального, а афективна дія – в його підніжжі.

⁸ Риторичний трикутник – концептуальне спрощення, що має сенс в окремих випадках аргументації.

⁹ М. Вебер сам пише про це: «Нажива тут до такої міри мислиться як самоціль, що стає чимось трансцендентним і навіть просто ірраціональним по відношенню до “щастя” або “користі” окремої людини. Накопичення стає тут уже не засобом для задоволення людських життєвих потреб, а, навпаки, усе людське життя спрямовується до нього як до найвищої мети» [3, с. 50].

¹⁰ «Цілераціональної» [5, с. 28].

¹¹ Прагматичні правила або прагматичні універсалії – елементи теорії комунікативної дії Ю. Габермаса.

Якщо ми застосуємо ідеальну риторичну оптику в аналізі теорії¹² К.-О. Апеля [8], то побачимо, що мова в ній йде не про перевагу комунікативної раціональності над стратегічною – вона націлена на баланс системи, де і першій, і другій, і решті раціональностям є місце. При цьому, критика філософа спрямована не проти стратегічної раціональності як такої, а радше проти дисбалансу – досягання консенсусу в контексті прагматизму І. Канта, а не Ч. Пірса¹³. Баланс такого консенсусу – є, по суті, відображенням ідеї симетрії кутів рівностороннього трикутника. В нашому випадку – «риторичного».

На І. Канта орієнтується і Ю. Габермас. Філософ виокремлює два види консенсусу – помилковий та істинний [5, с. 87]. Він критикує мораль помилкового консенсусу подібно до І. Канта – так само як той критикував імперативи етики «вільної поведінки» в «Основах метафізики моралі». Претензія кенігсберзького мислителя полягала в тім, що ці імперативи вчать людину покладатися на утилітарні цінності [12, с. 419].

Риторичний чотирикутник у філософському дискурсі комунікативної філософії. Ще одна двовимірна риторична фігура відображена в положеннях конвінсивно-персуазивного підходу¹⁴ – це «риторичний чотирикутник».

У цій фігурі є кути, що знаходяться один навпроти іншого. Якщо відобразити систему відношень модусів раціональності М. Вебера точками на чотирикутнику, то цілораціональності (цілі) будуть підлеглі ціннісна (етос) та традиційна (логос) раціональності, а афективна буде протистояти їй.

Персуазивно-конвінсивна модель риторики добре проглядається в логіці теорії мовних актів Дж. Остіна та Дж. Серля. Якраз на неї опиралися К.-О. Апель та Ю. Габермас у своїх теоретичних побудовах. Перший на її основі розробив концепцію «апріорних комунікативних структур», а другий – «ідеальну мовну ситуацію».

Дж. Остін на сторінках своєї праці «Як робити речі словами» [10] розвинув тезу про те, що комуніканти за допомоги виразів не просто передають повідомлення, а також чинять дії, що змінюють положення справ у зовнішньому світі. Тобто, комуніканти, окрім передачі безпосереднього змісту повідомлення, ще й артикулює, струшує повітря, інформує, загрожує або надихає. Дж. Остін звертає увагу на ці дії, ділить повідомлення на дві групи: «констативні» та «перформативні». Перші – суто інформативні, описові. Такі, що опираються на когнітивну функцію мислення¹⁵, а ось другі – ні. Це інтерактивні акти дії, що несуть у собі нормативне та емоційне навантаження.

Безумовна спорідненість теорії мовних актів Дж. Остіна з конвінсивно-персуазивною риторичною схемою у цьому моменті стає очевидною. Адже, констативні судження – це ті самі одномірні судження, що опираються на бінарну схему істина / хиба. А ось перформативні містять у собі третій елемент – нормативний або емоційний аргумент. Безумовна новація – рух теоретика з аналітичної сфери у практичну. Тобто, замість аналізу висловлювань в суто аналітичному ключі, Дж. Остін, а за ним Дж. Серл [14] звертаються також

¹² Теорія багатьох раціональностей.

¹³ Тому мораль зберігає значення, а не релятивізується.

¹⁴ Терміни «конвінсивний» (переконання раціонального типу) та «персуазивний» (переконання морально-емоційного штибу) маловідомі у вітчизняній філософії. Однак, у сучасній англосаксонській та континентальній риторичі вони доволі поширені.

¹⁵ Дж. Остін виступав проти позитивістського (формального) філософського твердження про те, що висловлювання завжди щось «описують» або «констатують» і, отже, завжди істинні чи хибні. Через свою незгоду з положеннями дескриптивної лінгвістики він обирає термін «констативний», щоб позначити дескриптивний тип висловлювань. Сам він пише про це так: «Не всі справжні або хибні твердження є дескрипціями, тому я вважаю за краще вживати слово “констатив”» [10, р. 3].

до практики ужитку живої (ординарної) мови. Замість визнання пріоритету конвінсивних суджень лінгвіст показує значимість персуазивних.

Згідно логіки констативно-перформативного поділу мовних актів, лінгвіст виділяє в мовній дії (акті) три аспекти – локутивний, іллокутивний та перлокутивний. Перший – повідомлення прочитується у тому виді, в якому подано згідно засобів мови (граматика, синтаксис тощо), і є втіленням констативної частини мовного акту. Другий – повідомлення прочитується згідно позамовних засобів (прагматика), наприклад, тої чи тої норми разом з емоційною частиною, і є втіленням перформативної частини мовного акту. Третій – результат повідомлення, пов'язаний із досягненням тої чи тої мети констативними чи перформативними засобами. Отже, констативна частина мовного акту пов'язана із когнітивно-аналітичною діяльністю інтелекту, яка не потребує інтеракції. Перформативна, натомість, якраз занурена в інтеракцію – вона завжди там, де присутній Інший.

Риторика конвергентних форм раціональностей у К.-О. Апеля та Ю. Габермаса.

Ю. Габермас зауважував, що позамовна стратегічна дія, може відбутися тільки там, де контекст такої дії вже прояснений. Відсутність ясності потребує комунікативної взаємодії учасників. Потреба прояснення питання змушує учасників комунікації тимчасово відмовитися від своїх стратегічних цілей, щоб досягти взаєморозуміння. Без «зв'язувальної сили норм», які лежать «по той бік» наживи, комунікація має суто суб'єктивний характер, де сторона грає в гру «вгадай смисл того чи того висловлювання». Звідси ґрунт комунікативної раціональності як фактору, що зумовлює комунікативну дію.

У К.-О. Апеля комунікативна раціональність не одразу сприймається найважливішим елементом його етики дискурсу через концептуальну розмитість рештою конвергентних типів раціональності [8], наприклад, дискурсивною чи етичною. У Ю. Габермаса все багато чіткіше – в комунікативній раціональності неважко вгадати модифікований ціннісний тип раціональності М. Вебера. Саме тому, вона також є етичною, релігійною або дискурсивною раціональністю, принаймні, у персуазивному вимірі. Тобто, її опорою, безумовно, виступає риторичний етос.

Ю. Габермаса, як і К.-О. Апеля привабила нормативна сила інтерактивних іллокутивних актів Остіна-Серля, яка вплетена в структуру мови так само міцно, як і логіка констативних висловлювань. Згідно розрізнення констативних і перформативних мовних актів, Ю. Габермас розрізняє цілі комунікативної дії – порозуміння та досягнення егоїстичної мети. Опіраючись на ідею того, що комуніканти бажають досягти порозуміння (взаєморозуміння), він висуває уявлення про «ідеальну мовну ситуацію», тобто, мовний акт, телеологія якого не має на увазі жодної іншої цілі, окрім порозуміння.

Уявлення про «ідеальну мовну ситуацію» дозволило Ю. Габермасу побудувати свою версію риторичного трикутника, де вершинами стали універсальні прагматичні «претензії на обґрунтованість» (validity claim): когнітивна (Логос), нормативна (Етос), експресивна (Патос). Разом із егоїстичною претензією на обґрунтованість, що опинилася за межами трикутника, маємо знайому риторичну фігуру конвінсивно-персуазивних відношень.

Ю. Габермас зазначав: «Дискусія про раціональність, що ведеться в Англії, схилила до висновку, що, хоча в основі сучасного світорозуміння лежать загальні структури раціональності, сучасні суспільства Заходу чомусь сприяють якомусь спотвореному, прив'язаному до когнітивно-інструментальних аспектів і через те суто партикулярному розумінню раціональності» [11, р. 121].

Отже, ключовою особливістю комунікативної раціональності, що видно за цитатою Ю. Габермаса, є універсалізація. Власне тому прагматику Ю. Габермаса називають

«універсальною»¹⁶. Вона має низку принципів відмінностей від апелівської «трансцендентальної прагматики». При цьому і Ю. Габермас і К.-О. Апел єдині в пріоритеті цілісності перед партикулярною диференціацією. При цьому, ще раз наголошуємо, що мова у Ю. Габермаса про відміну егоїстичної претензії на обґрунтованість, егоїстичного цілепокладання не йде. Діалектика К.-О. Апеля та Ю. Габермаса спрямована на усунення одномірності стратегічної раціональності засобами риторики. Тобто, принаймні у цьому прикладі, маємо справу з конвергенцією одномірних фігур у площину¹⁷.

Специфіка конвергентних форм раціональності. Перевагу комунікативної раціональності над цільовою можна досягнути в контексті їхнього прояву – соціальній і комунікативній дії. Ю. Габермас удосконалює теорію соціальної дії розширеним уявленням про комунікацію. Будь-яка соціальна дія – також і комунікація. В її основі лежать універсальне прагнення взаєморозуміння і бажання досягнення тої чи тої цілі. Враховуючи це, Ю. Габермас ділить соціальну дію на цілерациональний та комунікативний типи. Перший – про егоїстичні цілі, другий – про порозуміння.

У М. Вебера соціальна дія ґрунтувалася на суто споживацькому відношенні суб'єкта до Іншого [3]. Це – типовий для картезіанської філософії свідомості маневр, у якому Інший може постати суто об'єктом, незалежно від того, ким він є насправді.

Інтеракційний підхід дозволяє представити Іншого суб'єктом, через що Ю. Габермас отримав змогу розділити веберівський концепт цілерациональності на два види: інструментальний та стратегічний. У першому маємо дію з об'єктом як з об'єктом, а в другому – з суб'єктом як з об'єктом. Перше уявлення розкриває прагнення людини панувати над природою, а друге – людини над людиною. І те і те прагнення не є чимось безумовно поганим з точки зору Ю. Габермаса, а також К.-О. Апеля. Але вони, по-перше – безальтернативні (втрата свободи [11, с. 322]), а по друге – ведуть до виснаження / втрати смислів¹⁸ [11, с. 321-322].

Безальтернативність означає волевиявлення одного суб'єкта. Недарма існує приказка, що «одна голова добре, а дві (більше) – краще». Сенека альтернативного у мудрості. Наприклад, споживацьке відношення до природи не може продовжуватися вічно, наступить час, коли актор інструментальної цілерациональності вичерпає її ресурс. Згідно Ю. Габермаса [11, с. 455-493], інструментальна цілерациональна програма Нового часу не дає альтернативи своїм акторам, змушуючи ставити своє самозбереження, комфорт та інтереси вище за будь-що інше. Тому ідея збереження природи в цьому випадку поступиться програмі досягнення егоїстичних інтересів і природа буде знищена.

Далі стає актуальною інша приказка – «після нас хоч потоп». Комунікативний підхід в описаній історії буде реалізуватися через діалог між природою і людиною. Так, природа не може вступити в розмову безпосередньо, але замість неї мову може вести Інший – людина, що є її адвокатом. Так, принаймні, бачив цю ситуацію К.-О. Апел в своїй статті «Екологічна криза як виклик дискурсивній етиці» [2]. Те саме стосується і актора стратегічної цілерациональності.

¹⁶ У К.-О. Апеля універсалізація відбувається навколо єдиного трансцендентального правила, у Ю. Габермаса цей процес більш довільний.

¹⁷ Уявлення про раціональність у М. Вебера побудована на досягненні тої чи тої цілі. Цілерациональність – нажива, ціннісна – виконання тої чи тої норми, традиційна – завершення сценарію звички, афективна – емоційний вибух. Все це одномірні конструкції відокремлені одна від одної. Ю. Габермас бачить їх усі як «цілерациональні» – у кожному разі суб'єкт досягає ту чи ту ціль. Отже, його альтернатива – поєднання, а не поділ. Звідси його риторична інтерпретація раціональності.

¹⁸ Наприклад, розчаклування світу М. Вебера веде до втрати сакральних смислів.

Актор цілераціональності у відношенні до природи (об'єкта), і до людини (суб'єкта) буде переслідувати егоїстичну ціль власного самозбереження за рахунок того і того. За умови вичерпання ресурсу його ціль стає безглуздою і він змушений або шукати нову ціль, або завершити власне існування. Виснаження смислу змушує до переходу від однієї цілі до іншої. У разі вичерпання пропозиції смисли втрачаються.

Ю. Габермас вказує на безумовну перевагу комунікативної дії перед соціальною: «Комунікативний розум не дозволяє, як дозволяє це інструментальний розум, без опору підкорити себе засліпленому самозбереженню. Він поширюється не стільки на суб'єкта, що бажає самозбереження, але й на символічно структурований життєвий світ, що конституюється в інтерпретативних досягненнях його членів і відтворюється лише за допомогою комунікативної діяльності. Так, комунікативний розум не просто виявляє вже готовим стан суб'єкта чи системи, але причетний до структурування того, що підлягає збереженню» [11, с. 491].

Думки Ю. Габермаса в біологічній інтерпретації схожі на аналогію з паразитом і симбіонтом. Паразити – так само, як актори цілераціональності – споживають один організм-реципієнт за іншим до тих пір, поки є для цього можливість. Симбіонти дбають про свого візаві-реципієнта рівно так само, як актори комунікативної дії дбають про життєвий світ.

Резонним у цьому відношенні буде зауваження щодо живучості паразитарної системи, що давно існує у природі. Не потрібно звинувачувати Ю. Габермаса в ідеалізмі. Він не виступає пропагандистом комунікативної дії. Тобто, він не каже щось, на зразок, «Потрібно прибрати соціальну дію і залишити тільки комунікативну» – ні. В його теорії одне уживається з іншим. Існування двовимірних фігур не відмінюють існування одномірних. Тому мова йде не про усунення цілераціональності, а про її конвергенцію у більш складну комунікативну форму.

Висновки. В цьому дослідженні були продемонстровані можливості риторики як пояснювальної схеми у філософії. Такий підхід має низку переваг перед формальним способом аналізу. По-перше, формальне пояснення – це завжди редукція. Та чи та складна система спрощується до якихось елементарних своїх форм. При цьому втрачається низка суттєвих ознак, які є виразниками її образу. Узагальнення, здійснені засобами риторики, дозволяють уникнути такого часом невинуватого спрощення. Об'єкт уваги дослідника передається більш повно. Риторичний аналіз конвергентних форм раціональності зміг, на нашу думку, передати цю особливість.

По-друге, за допомогою риторичного підходу вдалося прояснити механізм конвергентності простих форм раціональності у Ю. Габермаса та К.-О. Апеля, як то цілераціональності, у більш складні – комунікативну, етичну, дискурсивну. Таке бачення також протистоїть редукціонізму формального підходу у філософії. Замість того, щоб створювати окремі моністичні схеми, можна побудувати структури, в яких формальний елемент стане деталлю. Цього можна досягти, використовуючи принцип симетрії. Та чи та функціональна потенція також зможе виступити в новій якості – не як головне начало, а як системна частина.

Список використаної літератури

1. Апель К.-О. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі / Пер. з нім. В. Купліна. Київ : Дух і Літера, 2009. 430 с.
2. Апель К.-О. Екологічна криза як виклик дискурсивній етиці. А. Єрмоленко *Комунікативна практична філософія* / Пер. текстів А. Єрмоленко. Київ : Лібра, 1999. С. 413-454.

3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Перекл. з німецької О. Погорілого. Київ : Основи, 1994. 261 с.
4. Габермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації *Першоджерела комунікативної філософії* / пер. з нім. Л. Ситниченко. Київ : Либідь, 1996. С. 84-90.
5. Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія : підручник. Київ : Лібра, 1999. 488 с.
6. Apel K.-O. Transformation der Philosophie. 6 Auf. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1994. Bd. 1. Sprachanalytik, Semiotik, Hermeneutik. 384 S.
7. Apel K.-O. Transformation der Philosophie. Wiss. Sonderausgabe Edition. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1999. Bd. 2. Das Apriori der Kommunikationsgemeinschaft. 446 S.
8. Apel K.-O., Kettner M. Die eine Vernunft und die vielen Rationalitäten. Frankfurt a. M., Suhrkamp. 1996. 469 S.
9. Aristotle. Rhetoric. *Aristotle. The Complete Works* / The revised Oxford translation, ed. J. Barnes. Princeton University Press, 1984. Vol. 2. P. 2152-2270 (as in content).
10. Austin J.L. How to do things with words. Oxford, 1962. 166 p.
11. Habermas J. The theory of communicative action : in two volumes / Translated by Thomas McCarthy. Boston : Beacon Press, 1984. Vol. 1 «Reason and the rationalization of society». 562 p.
12. Habermas J. The theory of communicative action : in two volumes / Translated by Thomas McCarthy. Boston: Beacon Press, 1987b. Vol. 2 «Lifeworld and system: a critique of functionalist reason». 462 p.
13. Kant I. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. *Kant's gesammelte Schriften* / Herausgebern von der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften. Berlin : Druck und Verlag von Georg Reimer, 1903. Band IV. S. 385-465.
14. Searle R. John. What is a speech act? *Philosophy in America* / ed. Max Black. London : Alien and Unwin, 1965. P. 221-239.

RHETORICAL INTERPRETATION OF CONVERGENT FORMS OF RATIONALITY IN THE PHILOSOPHICAL DISCOURSE OF K. O. APEL AND J. HABERMAS

Alexander Martynenko

*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Faculty of Philology, Department of Philosophy and Cultural Studies,
Kotsiubynskoho St., 2, 58012, Chernivtsi, Ukraine*

The specificity of contemporary communicative philosophy lies in its measured complexity, which extends beyond the competence of a formal approach. Traditional descriptive-explanatory schemes typically reduce its content, destroying the image. In linear interpretation, the nuances of complex forms of thought inherent in the philosophical discourse of K.-O. Apel and J. Habermas are lost. For example, the phenomenon of convergence of different levels of measurability of rationality. Therefore, the author of this study ventured to experiment with the use of rhetorical means of explanation. Unlike the formal approach, they allow reproducing the thoughts of K. O. Apel and J. Habermas without significant distortions.

The purpose of this study is to reveal the specificity of the convergent forms of rationality of K.-O. Apel and J. Habermas using rhetorical explanatory means.

The basis of the methodological approach was rhetoric. With its help, it was possible to show the difference between Max Weber's formal approach to interpreting rationality and the communicative approach of K.-O. Apel and J. Habermas. Additional research methods included: structural-functional – each

highlighted figure of rationality, both formal and rhetorical, has its structural and operational specificity; modeling – the specificity of rhetorical logic was reflected in figures of different measurability. Also, general scientific methods were used in the study: analysis, synthesis, comparison, abstraction, etc.

In conclusion, the author of the study concluded that the generalizations made by rhetorical means allow avoiding reductionism, which the formal approach is prone to. The object of analysis is conveyed more fully – this proved the rhetorical interpretation of the convergent forms of rationality of J. Habermas and K.-O. Apel carried out in this study.

Key words: rhetoric, logos, ethos, pathos, rationality, zweckrational, communication, consensus, convergence, value.